

1.01
Prejeto 15. 1. 2002

UDK 796.4:323(497.1)

Tomaž Pavlin*

Ustanavljanje Sokola Kraljevine Jugoslavije

IZVLEČEK

Ustanovitev Sokola Kraljevine Jugoslavije sodi v vrsto ukrepov kralja Aleksandra Karađorđevića za preobrazbo jugoslovanskega nacionalno-kulturnega življenja po uvedbi šestojanuarske diktature (1929). Ustanovitev je hkrati pomenila temeljito reorganizacijo na področju telovadnih organizacij, medtem ko se športa ni dotaknila. Reorganizacija je potekala skozi vse leto 1929 in avtor članka na osnovi časopisnega gradiva prikazuje njen potek in odmeve.

Ključne besede: telesna vzgoja, sokolstvo, šestojanuarska diktatura, Jugoslovanska sokolska zveza, Sokol Kraljevine Jugoslavije

ABSTRACT

THE FOUNDING OF THE "SOKOL (FALCON) OF THE YUGOSLAV MONARCHY"

The founding of the Sokol (Falcon) of the Yugoslav Monarchy was one of the measures introduced by King Alexander Karadjordjević in an attempt to reform cultural life in Yugoslavia after the enforcement of the dictatorship on 6 January. This act caused a thorough reorganisation of gymnastic organisations, without affecting sport. In the paper, the author describes this reorganisation, which took place throughout the year of 1929, as well as the reactions it caused.

Key words: physical education, the Sokol movement, societies, King's dictatorship, the Yugoslav Sokol Alliance, the Sokol of the Yugoslav Monarchy

* Dr., asistent doktor, Fakulteta za šport, Univerza v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Gortanova 22, e-mail: tomaz.pavlin@sp.uni-lj.si

Viteška organizacija Savez Sokola Kraljevine Jugoslavije (dalje SKJ) je edinstven primer podržavljanja "telesne vzgoje" v zgodovini slovenske in jugoslovanske telesne kulture v obdobju med obema svetovnjima vojnoma. Organizacija je bila ustanovljena na zakonski podlagi konec leta 1929 ter bila personalno povezana z vladajočo dinastijo Karađorđevićev. Njeno nastajanje ali ustanavljanje je bilo plod celoletnega procesa urejanja razmer na področju "telesne vzgoje" po šestojanuarski diktaturi. Idejno in praktično je bil SKJ nadaljevalec dotedanjega jugoslovanskega sokolstva, organiziranega v Jugoslovanski sokolski zvezi (dalje JSS) in posredno sokolstva na slovanskem jugu.

Sokolstvo je bilo telovadno ali telesnovzgojno nacionalno gibanje, ki ga zasledimo pri vseh avstro-ogrskih Slovanih. Med južnimi Slovani se je gibanje konstituiralo najprej na Slovenskem leta 1863, od koder se je širilo naprej na Hrvaško. Že pred prvo svetovno vojno je vznikla ideja o slovanskem sokolskem povezovanju in vzporedno tudi o širšem južnoslovanskem, kar pa se je realiziralo šele po končani prvi svetovni vojni. Ustanovitvi jugoslovanske države je sredi leta 1919 na "saboru" v Novem Sadu sledila ustanovitev jugoslovanske sokolske organizacije, ki je bila utemeljena na unitarističnem nacionalnem temelju: "en narod, ena država, eno sokolstvo". Enotnost pa ni bila najbolj homogena, saj je bilo že v letu 1920 iz jugoslovanskega sokolstva izključeno društvo Srpski Sokol, ker ni hotelo opustiti "plemenskega" ali narodnega naziva, temu pa se je leta 1921 pridružil izstop dela hrvaškega sokolstva, ki si je ponovno ustanovilo "plemensko" oziroma narodno sokolsko organizacijo. Prav tako so imeli jugoslovanski sokoli v katoliškem delu države tekmece na telesnovzgojnem področju v katoliških in delavskih telovadnih organizacijah. To je pomenilo, da Jugoslovanski Sokol ni bil v polni meri osrednja telesnovzgojna organizacija v državi in tudi ni mogel v polni meri opravljati svojega vzgojnega poslanstva, vzgajati fizično in moralno krepke in nacionalno zavedne jugoslovanske državljanke.

Šestojanuarska diktatura in telovadne organizacije

Travmatične politične razmere v jugoslovanski državi v njenem prvem desetletju je kralj Aleksander v začetku leta 1929 reševal s šestojanuarsko diktaturo. Odpravil je parlamentarno politično ureditev in uvedel osebni absolutizem, saj je bila njegova dolžnost, kakor je med drugim pojasnil državljanom v "manifestu" 6. januarja, "čuvati narodno edinstvo in državno celoto".¹ Aleksander je takoj izdal nekaj novih zakonov, s katerimi je ostro nastopil proti dotedanji strankarski demokraciji, ter imenoval novo vlado. Z Zakonom o zaščiti države so bile prepovedane in razpuščene politične stranke, ki so imele verski ali "plemenski" značaj, medtem ko sta bila obstoj političnih ali politično sorodnih društev in ustanavljanje novih vezana na posebno dovoljenje velikega župana.² Obstoj tovrstnih društev, na zunaj kulturnih, gospodarskih ali v našem primeru telovadnih, je narekoval revizijo stanja in sledil je pretres društev. Le-ta je bil ob koncu januarja 1929

¹ Jurij Perovšek: Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih. V: Slovenska trideseta leta, Ljubljana 1997, (dalje Perovšek, Slovenci in Jugoslavija), str. 19.

² Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941. Ljubljana 1965, str. 386; Perovšek, Slovenci in Jugoslavija, str. 19.

zaustavljen.

Kakor lahko razberemo iz dnevnega tiska, je bil uveljavljen moratorij na prepoved nepolitičnih organizacij, češ da je težko določiti mejo med političnimi in nepolitičnimi organizacijami.³ JSS je npr. konec februarja prejela dopis velikega župana Ljubljanske oblasti, da se določila 4. člena Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi ne nanašajo na njihova društva, ker le-ta niso politična.⁴ Začasnemu moratoriju je verjetno botrovala tako "intervencija" predstavnikov katoliške telovadne organizacije Orel v Beogradu, kjer so pojasnjevali, da "Orel ni nikaka plemensko-politična organizacija, temveč da v polnem obsegu priznava načela narodnega edinstva"⁵ (podobno se je skliceval tudi "plemenski" Hrvatski Sokol),⁶ kot sodelovanje Antona Korošca v novi vladi.

V začetku marca istega leta so bile razpuščene nacionalistične organizacije,⁷ tako kot jugoslovanska ORJUNA ali "plemenski" SRNAO in HANAO, medtem ko oblast v življenje telovadcev še ni posegla. Marčevsko dejanje je posredno nakazovalo kraljeve namere, da bo reorganiziral nacionalno-kulturno življenje. Tako se je na dnevnem redu zasedanj vlade in kraljevega zanimanja znašla tudi usoda telovadnih organizacij, kajti telesna vzgoja je bila, vsaj glede na vzore iz jugoslovanske soseščine, primerno področje promocije in indoktrinacije politike integralnega jugoslovanstva. Vlada se je sicer že proti koncu januarja leta 1929 postavila na stališče, da sta Orel in disidentski Hrvatski Sokol "plemenski" in v svojem bistvu politični organizaciji, ki bi jih bilo treba razpustiti,⁸ a po pragmatičnem moratoriju, so telovadne organizacije delovale nemoteno skoraj vse do konca leta 1929. Kljub temu sta tako vlada kot kralj obravnavala vprašanja telesne vzgoje ter vloge sokolstva. Kralj Aleksander je sredi marca 1929 sprejel delegacijo JSS ter ukazal starosti JSS Engelbertu Ganglu, naj mu predloži vse, kar bi bilo treba storiti, da bi delo sokolstva za kralja, narod in domovino ne bilo moteno.⁹ JSS je še pred obiskom pri kralju, 3. marca, pripravil "spomenico" o telesni vzgoji z načrtoma zakona o telesni vzgoji šolske mladine in zakona za telesnovzgojno vojaško šolo. V spomenici, ki je bila, po Ganglovih besedah, sestavljena "po lastni inicijativi" in izročena "dotičnim ministrstvom", je JSS nakazal model delitev kompetenc med državo in sokolstvom. V spomenici so opozorili, da sokolstvo želi, da naj država skrbi tudi "za telesno vzgojo svojih državljanov", podobno kot skrbi za duhovno vzgojo, kajti "kakor sta človeška duša in telo nerazdružno zvezana, tako je tudi prirodna zahteva, da se vrši telesna vzgoja sporedno z duševno vzgojo, zato spada telesna vzgoja v šolo in sicer v vsako šolo". "Ker pa telesna vzgoja s šolsko dobo ni zaključena" in ker je ravno od petnajstega leta dalje najbolj potrebna, "jo naj država v tej dobi prepusti Sokolstvu". Reforma bi zajela tudi vojsko, kjer bi se izvajala vadba "v smislu Tyrševega telovadnega sestava".¹⁰ (Zanimivo je sovpadanje pred-

³ Jutro (dalje J), 27. 1. 1929, uvodnik (Ljubljana, 26. januarja).

⁴ Sokolski glasnik (dalje: SG), 15. 3. 1929, XLVII. sednica starešinstva JSS, 4. marta 1929.

⁵ J, 26. 1. 1929, Intervencija Orlovске zveze v Beogradu.

⁶ Prav tam.

⁷ Mikuž, n.d., str. 388.

⁸ J, 23. 1. 1929, Tudi "Orel" in "Hrvatski Sokol" razpuščena.

⁹ Nikola Žuti): Sokoli. Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929-1941, Beograd 1991, str. 43.

¹⁰ J, 6. 12. 1929, Jugoslovensko Sokolstvo je enodušno v službi za kralja; J, 10. 12. 1929, Izjava staroste JSS; Arhiv [D Narodni dom: Spomenica o telesnom vaspitanju, br. 656, 13. mart 1929.

logov JSS in razpustitve nacionalističnih organizacij).

V začetku maja 1929 je bila v hrvaški javnosti sprožena pobuda za sokolsko združevanje. To je pomenilo, da naj bi se separatistični Hrvaški Sokol vrnil v okrilje JSS, kar je zagovarjala Slobodna Tribuna, rekoč, da je po 6. januarju nastopila "doba prelivanja in združevanja narodnih vrst zaradi duševne, socialne in gospodarske konsolidacije naroda in države". Pot, po kateri naj krene hrvaško sokolstvo, ki je po 6. januarju kralju izjavilo "svojo lojalnost", je v novih pogojih življenja "točno označena", to je "vrnitev k jugoslovanski sokolski ideologiji", kajti "nevarnost, ki je baje pretila Hrvatsstvu od Jugoslovenstva, je prazna pripovedka".¹¹ Vendar so telovadne organizacije ostale na ločenih bregovih in zlasti delovanje "plemenskega" sokolstva je bilo večkrat obravnavano na vladnih sejah, saj so se vanj prelili mnogi narodno-strankarski kadri. Poleg tega sta se v letu 1929 ustanovili celo "plemenski" sokolski organizaciji Hrvatski Sokol v Zemunu in Srbski Sokol v Beogradu.¹² Tovrstni potek dogodkov ni bil v prid krepitvi ideologije jugoslovanskega integralizma ter je povzročal zaskrbljenost in narekoval snovanje projekta uniformne državne telovadne organizacije temelječe na sokolstvu. Tako konec novembra 1929 zasledimo v Jutru kratko notičko, da "vlada pripravlja zakon o telesni vzgoji ter ga namerava objaviti na dan ujedinjenja".¹³ Hkrati je Gangl ob sočasnem zasedanju sokolskega starešinstva v Beogradu izjavil tamkajšnjim novinarjem, "da ... obstoji med hrvatskimi Sokoli gibanje za vstop v jugoslovensko Sokolstvo" in da lahko vsak Orel vstopi "v jugoslovensko Sokolstvo, ako sprejme nacijonalno ideologijo jugoslovenskega Sokolstva".¹⁴ Težje je bilo to prevesti v prakso. Slovenec je 28. novembra 1929 opozarjal, da je želja JSS reklamirati se "kot edina zveza, ki ima v sedanjem položaju še pogoje za obstanek", vendar, kakor se je Slovenčev beograjski dopisnik "informiral na merodajnem mestu", "se je zastopnikom Sokolstva poudarilo z vso odločnostjo, da je enakopravnost določena napram vsem in da se v nobenem oziru ne bo delalo nobene izjeme". Prav tako "da merodajni krogi ne vidijo, npr. glede državljanske vzgoje in glede nacionalnosti nobene razlike med člani Jugoslovenske sokolske in Jugoslovenske orlovske zveze". Zakon naj bi določal za vse enake pogoje in kdor bo hotel sodelovati, se bo moral pokoriti njegovim odredbam.¹⁵

Državna oblast pa je videla rešitev v radikalnem ukrepanju, v organiziranju vse-državne telovadne jugoslovanske organizacije, utemeljene na sokolstvu. Jutrov beograjski dopisnik je 30. novembra poročal iz Beograda, da "od avtentično informirane strani doznava(m), da se izdeluje velik načrt, po katerem bi se vsa telesna vzgoja v šoli in med narodom enotno organizirala, v glavnem v duhu in po načelih sokolske gimnastike, ter Sokolstvo samo dovedlo v čim ožjo zvezo s to državno akcijo in se razširilo na narodne sloje tudi tam, kamor kot privatna organizacija ni mogla prodreti". Novo sokolstvo bi imelo pomembno vlogo vzgojitelja jugoslovanske nacionalne in državne misli in snovalci načrta so ga nameravali "združiti z državno vzgojno politiko", kajti "tako bo mogoče sokolsko in jugoslovensko ideo-

¹¹ J, 7. 5. 1929, Poziv Hrvatskemu Sokolu.

¹² Žuti}, n.d., str. 44.

¹³ J, 27. 11. 1929, Velika sokolska seja v Beogradu.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Slovenec (dalje: S), 28. 11. 1929, Za vse telovadne organizacije eno merilo.

logijo prenesti v najširše narodne sloje in vzgojiti ves narod v duhu narodnega in državnega edinstva".¹⁶ Med letom je namreč potekala tudi šolska reorganizacija in med določbami Zakona o osnovnih šolah je bila v okviru pouka predvidena "telesna vežba po sokolskem sistemu".¹⁷

Jugoslovanski sokolski savez in šestojanuarska diktatura

Jugoslovanski sokolski savez - Jugoslovanska sokolska zveza je v letu 1929 praznoval svoje prvo desetletje. Ni še ne dobro začeto delo v jubilejnem letu, ko jo je zmotil kraljev udar. Pisanje o njem zasledimo v uvodniku februarske številke Sokolskega Glasnika, organa JSS (izhajal je dvakrat mesečno, v začetku in sredi meseca). Uvodnik se je oprl na nemirno zgodovino južnoslovanskih plemen, politične pretenzije sosedov in zato ločeno politično in kulturno življenje, ki se je končalo šele z nastankom jugoslovanske države. A nova država se ni mogla izogniti vplivu preteklosti in bratomornim političnim bojem, ki jih je lahko zaustavil le Aleksander s "krepkim udarcem, da reši narod in državo". Uvodnik je spomnil, da je bila "borba za svobodo in zedinjenje ..." skupna točka v zgodovini jugoslovanskega naroda, zastaja pa "preporod duš", ki ga zavira tradicija in historicizem. Zato je uvodnik med drugim opozoril, da je treba "najti v preteklosti in sedanjosti smisel našega življenja in naše naloge" in ob spoznanju geopolitične vloge jugoslovanske države in mednarodne politične situacije oblikovati "narodno taktiko". Sokolski glasnik je pozdravil Aleksandrovo dejanje, hkrati pa dodal, da sam kraljev akt še ni rešitev in Sokoli so prepričani, "da bosta narod rešila samo moralnost in izobraženost". Tudi politična samostojnost je samo sredstvo do pravega narodnega življenja, ki se lahko hitro izgubi, "če kot narod prenehamo živeti moralno". Prav slednje je velika naloga sokolstva: da s pozitivnim delom pomaga graditi veliko bodočnost naroda, da z "intenzivnim telesnim vzgajanjem dvigne narod telesno in duševno. Zato je treba kreniti na delo, da bi sokolstvo sodelovalo "pri gradnji velike naše države".¹⁸

JSS je skušal v jubilejnem letu 1929 zaokrožiti svoje desetletno delovanje v jugoslovanski državi in je med 20. in 27. januarjem organiziral v Ljubljani "anketo" oziroma posvet. Namen je bil kritično pretresti stanje sokolstva v organizacijskem, tehničnem, ideološkem in prosvetnem pogledu v prvem desetletju, pregledati vzroke, ki so pozitivno ali negativno vplivali na razvoj sokolskega dela, ter na osnovi ankete oblikovati smernice bodočega dela. Udeleženci ankete so kritično pretresli delovanje in ugotovili, da je sokolstvo le delno uspelo postati središče nacionalnega in kulturnega dela v državi, da je bila ideja jugoslovanstva, t.j. nacionalne in državne enotnosti, bolj ali manj vezana le na sokolstvo, medtem ko se je zunaj njega razvijala povsem nasprotno; da je politično življenje pogosto zaviralo razvoj sokolstva, in člani, ki so delovali v politiki, so bili običajno izgubljeni za sokolsko delo, saj se njihovo politično delo ni ujemalo s sokolskimi načeli. Glede strokovnega dela so ugotovili, da je znanje prednjakov oziroma vaditeljev na splošno pomanjkljivo in zato ne morejo biti osrednje osebnosti

¹⁶ J, 1. 12. 1929, Pred ustanovitvijo nove vsedržavne sokolske organizacije.

¹⁷ J, 7. 9. 1929, Glavne določbe zakona o osnovni šoli; J, 8. 9. 1929, Nadaljnje določbe zakona o osnovni šoli.

¹⁸ SG, 1. 2. 1929, uvodnik (Ljubljana, 1. februarja 1929).

sokolskih organizacij - kar pa bi morali biti; da je prosvetno delo neuspešno, ker ni zadostnega notranjega sodelovanja "tehničnih" (telovadnih) in "prosvetnih" delav-

cev; da so mnoga društva premalo razvijala delo v naravi, zato opažajo, da velik del mladine sokolstvu odvzemajo športne in podobne (npr. skavtske) organizacije; da pa se zato razvija delo na podeželju oziroma na vasi, vendar bo treba upoštevati specifične razmere podeželja. Prav tako so opozorili na zmanjševanje ženskega članstva in naraščaja v telovadnicah zaradi raznih lokalnih neprijetnosti in pomanjkanja ženskega strokovnega kadra. Anketa je ocenila med drugim tudi sodelovanje sokolstva s šolstvom in z vojsko. Odnos med vojsko in sokolstvom je bil po mnenju udeležencev prijateljski in v duhu podpore, vendar je bilo sodelovanje odvisno od posameznikov, vojska pa se še vedno ni posluževala sokolskega sistema vzgoje. Sodelovanje med sokolstvom in šolstvom je bilo navkljub odredbam prosvetnega ministrstva slabo, negativno ali pasivno, v nekaterih pokrajinah pa je bil odnos pod vplivom politično-strankarskih struj celo sovražen.¹⁹ "Anketa" je torej odkrivala nezadovoljivo stanje na relaciji med sokolstvom in šolstvom (premajhno upoštevanje sokolstva in pomena telesne vzgoje) ter sokolstva in vojske (premalo skupnega dela). To je bilo zaskrbljujoče, kajti šolstvo in vojska sta bila sokolstvu pomembna družbena in državna segmenta za njegovo družbeno uveljavljanje, na drugi strani pa je bilo sodelovanje praktične narave za ohranjanje državne politične neodvisnosti.

V prvi polovici leta 1929 je bila pred jugoslovanskimi Sokoli vsakoletna redna skupščina. Tega leta so se zbrali 25. marca na Sušaku. V evforičnem in značilnem romantično domoljubnem otvoritvenem govoru skupščine je starosta Gangl najprej orisal pot sokolstva v jugoslovanski državi in nato med drugim izrazil zadovoljstvo nad dejstvom, da jugoslovansko sokolstvo zajema ves narod v državi, vse vere, vsa plemena in vse stanove, oba spola, da je torej v jugoslovanskem sokolstvu tabor Jugoslavije. Gangl se je osredotočil na sokolsko desetletje v jugoslovanski državi in v zaključku omenil, da je za bodoče boljše delo pripravljen načrt, ki ga bo novo izvoljeno starešinstvo lahko preneslo v življenje (s tem je verjetno mislil "anketo" in že omenjeno "spomenico").²⁰ Sokolski glasnik je desetletno delovanje obeležil sredi leta 1929 v slavnostni vidovdanski številki s kratkim nagovorom starešinstva, spominjajoč se I. sokolskega sabora leta 1919 na Vidov dan v Novem Sadu, ko je bil položen temelj jugoslovanskemu sokolstvu. V poslanici je zanimiv stavek (zanimiv glede na dogodke ob koncu leta 1929), ki dopušča različne interpretacije. Poudarku, da od leta 1919 nosijo jugoslovanski prapor "ponosno i neoskrunjeno", namreč sledi stavek, "da ga (prapor - op. T. P.) takvog - kada će tu odluku stvoriti slobodna volja našeg članstva - izručimo u junačke ruke svojim naslednicima".²¹ Postavi se vprašanje ali gre misel o izročitvi prapora naslednikom razumeti kot izročitev generacijskim naslednikom, t. j. npr. na skupščini redno izvoljenemu novemu vodstvu, ali pa so že hoteli nakazati tudi možnost, da bodo prapor predali novim fizičnim naslednikom ob demokratični odločitvi članstva o nadaljnji usodi organizacije.

Leto je teklo naprej in jeseni (3. oktobra 1929) je sokolstvo dočakalo in po-

¹⁹ SG, 15. 2. 1929, Savezna prosvetna škola.

²⁰ SG, 1. 4. 1929, U našem Sokolstvu je tabor Jugoslavije.

²¹ SG, 1. 7. 1929, Pozdrav o desetгодиšnjici JSS.

zdravilo preimenovanje Kraljevine SHS v Kraljevino Jugoslavijo. Po desetih letih sta se jugoslovansko sokolstvo in država poistovetila. Starešinstvo JSS je objavilo "Sokolski pozdrav Jugoslaviji" in pozdravilo dejanje kralja Aleksandra, odpravil vidne znake "plemenske" delitve, podrl meje lokalnega patriotizma in dal državi edino ji pripadajoče in v domačem in tujem svetu uveljavljeno ime - Jugoslavija. Zadovoljstvo sokolstva je bilo popolno, saj je iz naziva države izpadlo "službeno razlikovanje sinov in hčera enega naroda in je na najvišjem mestu dobila telo in kri njihova združevalna ideja: en narod - ena država - eno sokolstvo". Logična posledica bi moral biti po njihovem mišljenju večji vpliv sokolstva "na sve javne poslove svoje države, kod čijeg osnivanja su pomagala naša najbolja braća svojom krvlju (jugoslovanski prostovoljci v 1. svetovni vojni - op. T. P.)".²²

Konec novembra 1929, ki ga je sokolsko članstvo preživljalo v pričakovanju vladnih potez glede zakona o telesni vzgoji, je starešinstvo JSS polnoštevilno (odsotnost sta sporočila le predstavnika dveh žup) zasedalo v Beogradu. V "komunikeju" je zavrnilo namige o združevanju telovadnih organizacij ter poudarilo, da se na "permanentnih sejah" posveča problematiki novega zakona o telesni vzgoji.²³ Le-ta naj bi, po pisanju Jutra, "uredil enotno telesno vzgojo v državi in predpisal enotno telovadno organizacijo".²⁴ Prav tako je bil pomemben predmet sokolskih razprav starešinstva JSS II. jugoslovanski vsesokolski zlet v Beogradu v letu 1930.²⁵ Sokolski zleti so bili namreč merilo notranje vrednosti organizacije in imeli tako manifestativni kot propagandni značaj, beograjski zlet pa je služil utrjevanju in širjenju sokolstva v prestolnici.

V napetih trenutkih konec novembra in v začetku decembra 1929, v pričakovanju obelodanitve nove vsedržavne telovadne organizacije, ko se je verjetno marsikateri Sokol vpraševal o usodi in poslanstvu jugoslovanskega sokolstva ali razmišljal o smiselnosti sokolske jugoslovanske ideje in nehvaležnosti jugoslovanskih političnih krogov do najzvestejših pristašev in nosilcev jugoslovanske ideje, je bil v Jutru objavljen zanimiv prispevek Miroslava Ambrožiča. Bivši načelnik JSS je izpostavil dolžnosti Sokola, posameznika, člana sokolske organizacije. Sokolova prva dolžnost je po Ambrožiču služenje "svojemu narodu in svoji državi v vsakem primeru", saj sta narod in država na prvem mestu. Prav tako je pomembna tesnejša povezava z vojaštvom, medtem ko je forma institucije sekundarna in "za popolno izboljšanje sokolskih dolžnosti ni bistvenega pomena". Nato se je dotaknil vprašanja sokolske demokracije: "Nikjer ni rečeno, da bi bil demokratični duh sokolske vzgoje okrnjen, če zahtevajo narodni - torej višji - interesi, da bi si npr. sokolstvo svojih voditeljev ne volilo samo po takem ali drugačnem volilnem sistemu" (slab teden pozneje sprejeti Zakon o SKJ je omejil sokolsko demokracijo in vnašal v dotedanje sokolsko življenje "državno kontrolo"). Ambrožič je torej postavil vprašanje etike vrednostno nad vprašanje institucije, volilne pravice ali demokracije in vodstvenih oseb. Prav tako je moral v vrstah sokolskega članstva obstajati strah pred militarizacijo sokolstva, ki naj bi ga izvedli prek uvajanja oficirjev v vrste sokolskih vodij. Ambrožič je povezavo z vojaštvom relativiziral z zgodovinskim razvojem in poudaril, da "če interes naroda" zahteva takšno vez, se Sokol mora

²² SG, 15. 10. 1929, Sokolski pozdrav Jugoslaviji.

²³ J, 28. 11. 1929, Predmet sokolskih razprav v Beogradu.

²⁴ J, 1. 12. 1929, Pred ustanovitvijo nove vsedržavne sokolske organizacije.

²⁵ SG, 15. 12. 1929, Ulazak u sletsku godinu.

združiti z vojaštvom. Spomnil je na Tyrša in češko sokolstvo, kjer so bile čete čeških legionarjev militarizirano sokolstvo in nadaljeval, da "če zahtevajo pri nas narodni in državni interesi, da se Sokolstvo strne v vrste z državno disciplino, se temu ne more in ne sme upirati noben Sokol. In Sokolstvo ostane Sokolstvo. Dokler ga bomo vodili Sokoli, pa tudi, če so ti Sokoli generali, kakršnih že imamo na vodilnih mestih sokolske organizacije."²⁶

Sprejem Zakona o Sokolu Kraljevine Jugoslavije

Prvotno bi moral Zakon o državni sokolski organizaciji iziti na praznični 1. december, vendar je bil sprejem zakona preložen za nekaj dni z obrazložitvijo, "da se ... v gotovih točkah še bolj precizira".²⁷ Jasno pa je že bilo, da bo Zakon radikalen in bo delovanje dotedanjih telovadnih organizacij, tako "plemenskih", verskih kot jugoslovanskih vprašljivo, "istočasno pa bodo vse telovadne organizacije odnosno ves narod pozvani, da vstopijo v novo vsedrjavno sokolsko organizacijo, ki bo zgrajena na osnovi idej jugoslovenskega Sokolstva in se bo nahajala pod vodstvom preizkušenih voditeljev, ki bodo imenovani deloma iz vrst vojaških voditeljev."²⁸ Povsem utemeljeno lahko domnevamo, da je takšno pisanje povzročilo napetost med telovadci, tako med katoliškimi kot samimi sokolskimi. V Sloveniji je miril duhove sam ban Dušan Serbec, češ da kakršno koli objavlanje člankov, da bo nova organizacija temeljila na "duhu in po načelih ene ali druge sedaj obstoječe telovadne organizacije, je sedaj prerano in torej nedopustno".²⁹

Zakon o SKJ je obravnavala vlada 4. decembra 1929. Vendar ne v polni sestavi, pač pa v odsotnosti prometnega ministra Antona Korošca, ki je bil na službeni poti pri nemški vladi v Berlinu.³⁰ O Zakonu je na seji vlade poročal predsednik Petar Živković, ki je poudaril, da je predpogoj novi organizaciji ukinitvev "plemenskih sokolskih organizacija i osnivanje jugoslovenskoga Sokola, a da bi se postigao ozbiljan efekt u organizaciji, država treba aktivno da pomogne formiranje društva i uprave u čisto jugoslovenskoj ideologiji".³¹ V tej dikciji sicer ni bilo zajeto sokolstvo JSS, ki ga je bilo treba po presenetljivo ostrem in posplošenem ter zavajajočem mišljenju Živkovića razpustiti skupaj s "plemenskimi" organizacijami, ker je bila namreč združitev telovadnih organizacij v okviru JSS neizvedljiva, češ da je bila uprava JSS sestavljena iz pripadnikov različnih strank in zato JSS ni dovolj deloval v duhu nove ideologije integralnega jugoslovanstva. S tem je bila krivda telovadne razdrobljenosti in neučinkovitosti porazdeljena. Ob koncu poročila je Živković v ultimativnem tonu poudaril, da se "ima stvoriti jedinstvo Organizacije Sokola Kraljevine Jugoslavije, a da se ostavi rok ostalim organizacijama da se opredele ili da uđu u novu organizaciju, ili da budu raspuštene. Formiranje Sokolstva ima da se provede postupno i sa ove strane nema bojazni ali, glavno da u određenom vremenu prestanu da funkcionišu kao

²⁶ J, 1. 12. 1929, Miroslav Ambrožič, Sokolova dolžnost.

²⁷ J, 1. 12. 1929, Pred ustanovitvijo nove vsedrjavne sokolske organizacije.

²⁸ Prav tam.

²⁹ J, 3. 12. 1929, Ban Serbec o novi telovadni organizaciji.

³⁰ S, 5. 12. 1929, Pred ustanovitvijo Sokola kraljevine Jugoslavije; Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljeni spomin na Antona Korošca, Ljubljana 1999, str. 71.

³¹ Žutić, n.d., str. 44.

organizacije dosadašnja društva".³² Načrt in zakon o novi sokolski organizaciji sta bila, tako meni Žutić, izdelana v ozkem državnem krogu ob odločilnem vplivu kralja Aleksandra in ministrskega predsednika Petra Živkovića, saj so bile vse odločitve, katerih pobudnik je bil Živković, vnešene v zakonski predlog.³³ Nasprotovanj zakonskemu predlogu ob odsotnosti ministra Korošca ni bilo. Živković je na seji prebral tudi pismo kralja Aleksandra, kjer je kralj pozdravil vest o ustanovitvi nove sokolske organizacije, "da se u cilju fizičkog, moralnog i nacionalnog vaspitanja združe sve zdrave snage naroda u jednu vitešku organizaciju Soko Kraljevine Jugoslavije" in je z zadovoljstvom sprejel predlog, da načeluje SKJ vsakokratni prestolonaslednik, ter pooblastil vladu, da temu primerno vnesejo v zakon zakonsko določilo.³⁴ Žutić torej trdi, da je bilo načrtovanje nove organizacije delo ozkega državnega kroga, vendar pa je, od 26. novembra naprej potekalo v Beogradu zasedanje starešinstva JSS.³⁵ A zato še ne moremo trditi, da je bil JSS soustvarjalec Zakona o SKJ. Je pa projekt očitno podprl, kar nakazuje pisanje M. Ambrožiča o dolžnostih Sokola.

Zakon o SKJ je bil verificiran 5. decembra 1929. Vlagatelj sta bila minister "prosvete" Božidar Maksimović in minister "vojske in mornarice" Stevan S. Hadžić, predstavnika državnih resorjev in področij, koder bi sokolstvo moralo in je želelo, glede na "anketo", aktivneje odigrati družbeno-nacionalno delo. Jutro je na dan verificiranja Zakona o novi telovadni organizaciji, povzelo pisanje beograjskega časopisa Vreme "o motivih in ciljih državne reorganizacije telesne vzgoje". Sokolstvo se je po njihovem komentarju v jugoslovanski državi razcepilo na "več struj", in "ko je država stabilizirala samo sebe, je stabilizirala tudi Sokolstvo, a je istočasno prišla na idejo, da je treba očuvati Sokolstvo od vseh podobnih kriz v bodoče". Zato bo temelj novi organizaciji sokolska ideja "o razvoju in jačanju fizične kulture in edinstvene nacionalne zavesti". Borbeni cilji bodo opuščeni, poudarek pa bo na vzgoji mladine v enotnem jugoslovanskem duhu. Takšno Sokolstvo bo "pod državno kontrolo ... postalo enotna narodna milica prve vrste, močan faktor narodne bodočnosti in ne varamo se, ako pravimo, najvažnejši element narodne sreče in napredka", razširilo pa se bo lahko tudi med nižje sloje, delavce in kmete, ki so "najsposobnejši narodni elementi". Družbeno širitev naj bi dotedaj zaviral "privatni značaj" organizacije. Prav tako je bil poudarjen še militaristični pomen "fizične kulture", saj so "Sokoli ... bili vedno najbolj zdrav material za vojsko", zato bo "obvezno Sokolstvo ... olajšalo vojaško vzgojo v svrhu državne obrambe". Sokolski naborniki bodo že izvežbani, treba jih bo le še izpopolniti in lahko jim bodo skrajšali vojaški rok. Jutro zaključuje, da je zakonsko ustanavljanje državne sokolske organizacije aktualnemu sokolstvu počastitev in priznanje, "v katerem je najboljša pohvala njegovega fizičnega in duhovnega sistema priznanje, ki je zanj toliko dragoceno, da se more najmirneje in najzavestneje pomiriti s tem, da postaja enotna državna organizacija za vzgojo volje, telesa, duha in zavesti".³⁶ Z Zakonom je, tako Slovenec, "vlada odgovorila namenu države in razpoloženju, ki živi v

³² Prav tam.

³³ Prav tam.

³⁴ Žutić, n.d., str. 45; kraljevo pismo je bilo objavljeno tudi v S, 5. 12. 1929, Pred ustanovitvijo SKJ, in J, 5. 12. 1929, Sokol Kraljevine Jugoslavije.

³⁵ J, 27. 11. 1929, Velika sokolska seja v Beogradu; J, 28. 11. 1929, Predmet sokolskih razprav v Beogradu; J, 1. 12. 1929, Pred ustanovitvijo nove vsedržavne sokolske organizacije.

³⁶ J, 5. 12. 1929, Nova doba v zgodovini Sokolstva.

telovadnih vrstah"³⁷ oziroma je, kot je zapisalo Jutro, "zadostila potrebam države, pa tudi potrebam in stremljenjem Sokolstva in vseh sorodnih organizacij za fizično in moralno vzgojo naroda in mladine",³⁸ ter s tem korakom sledila razmeram v svetu, kjer so podobne organizacije pod kontrolo državnega vodstva. Težnja, "da bi se telovadna društva združila pod eno vodstvo",³⁹ oziroma, da bi se "Sokolstvo in njemu slične organizacije zedinile v enotno organizacijo pod enotnim vodstvom",⁴⁰ ni bila izvedljiva "vsled pomanjkanja jake avtoritete",⁴¹ oziroma so te poskuse "onemogočile predvsem strankarsko politične tendence, ki so se pojavljale v nekaterih organizacijah".⁴² Zato je to nalogo prevzela nase država. S tem aktom je bila odprta pot vsem tistim, ki so "dobre volje", da vstopijo v novo organizacijo, ki bo imela sedež v Beogradu in ki ji bo načeloval prestolonaslednik.⁴³

Zakon je takoj pozdravil starosta JSS Gangl. Jutro je Ganglov pozdrav pomenljivo naslovlilo "Jugoslovensko Sokolstvo je enodušno v službi za kralja in narod". Gangl je ob tej priliki spomnil na "Spomenico JSS" o urejanju telesne vzgoje v državi in dejal, da je jugoslovansko sokolstvo tudi vnaprej "pripravljeno, da po svojih najboljših močeh pomaga pri delu za popolno dosego velikega in plemenitega cilja telesne in moralne vzgoje vsega našega naroda, ki ga je postavil predsednik vlade g. general Petar Živković z zasnovo SKJ".⁴⁴ V brzojavki JSS ministrskemu predsedniku in kralju pa je Gangl v imenu JSS še izjavil, da se jugoslovansko sokolstvo postavlja "na razpolago in uslugo v svrhu izvajanja zakona o SKJ". Zato je sklical skupščino JSS 15. decembra v Beogradu (sedež JSS je bil v Ljubljani) ter zaključil, da bo JSS "tudi v bodoče, kakor je bilo doslej, pomagač države in nositelj državnega in narodnega edinstva".⁴⁵ Kralj se je JSS zahvalil za pozdrave in z zadovoljstvom sprejel izraze vdanosti in vernosti njemu in Kraljevemu domu.⁴⁶ Jutro je pribeležilo tudi izjavo znanega zagrebškega sokolskega delavca Ivana Ribarja, ki je prav tako pozdravil ustanovitev SKJ in poudaril, da bo SKJ visoko nosil "zastavo državne in narodne jugoslovanske ideje, slovanske solidarnosti in skupnosti. Jugoslovanski in slovanski duh Sokolstva bo preveval tudi nadalje SKJ. S češkimi in poljskimi Sokoli bo ohranil novi Sokol Slovansko sokolsko zvezo."⁴⁷

Zakon o Sokolu Kraljevine Jugoslavije

Zakon je določal novo organizacijo in njeno notranjo zgradbo (prevzeta shema JSS: odseki ali čete, društva, župe, zveza), v členih od 8. do 14. pa je bila dana 'popotnica'. V 8. členu, ki je določal "sredstva za vzdrževanje sokolskih" organizacij, je bilo določeno, da se le-ta "sestoje iz: članskih prispevkov, dobrodelnih dajatev, volil in zadužbin ter podpor banovin in države". Proračunsko financiranje, vzpo-

³⁷ S, 6. 12. 1929, Zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije.

³⁸ J, 6. 12. 1929, Sokol kraljevine Jugoslavije ustanovljen.

³⁹ S, 6. 12. 1929.

⁴⁰ J, 6. 12. 1929.

⁴¹ S, 6. 12. 1929.

⁴² J, 6. 12. 1929.

⁴³ J, 6. 12. 1929; S, 6. 12. 1929.

⁴⁴ J, 6. 12. 1929, Jugoslovensko Sokolstvo je enodušno v službi za kralja in narod.

⁴⁵ J, 7. 12. 1929, Za Sokola Kraljevine Jugoslavije.

⁴⁶ SG, 15. 12. 1929, Zakon o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

⁴⁷ J, 7. 12. 1929, Za Sokola Kraljevine Jugoslavije.

stavljeno na razmerju država-zveza, banovina-župa in občina-društvo je bilo za sokolstvo in njegovo strokovno delovanje velika pridobitev, čeprav je v praksi vedno primanjkovalo denarja. Prav tako je z novo organizacijo odpadlo kakršnokoli špekuliranje glede včlanjevanja dijakov, kajti 9. člen je dovoljeval, da novi organizaciji "lahko pripadajo učenci vseh narodnih, meščanskih, srednjih, učiteljskih in strokovnih šol". S tem členom je bilo v bistvu sokolstvu prepuščeno telesno vzgajati in "sokolizirati" ali "jugoslovanizirati" šolsko populacijo, saj je bilo npr. na drugi strani prepovedano ali omejevano delovanje dijakov v športnih društvih. Skoraj istočasno je bil sprejet tudi zakon o šolstvu,⁴⁸ ki je vseboval predmet "telesno vzgojo". Izvajal se je po sokolskem sistemu in metodiki. "Minister za promet" je bil pooblaščen, da "predpiše s potrebnimi uredbami vozne olajšave za člane SKJ po državnih železnicah, državnih ladjah in ostalih državnih prevoznih sredstvih za izlete, skupščine in ostala poslovna potovanja SKJ" (10. člen). Prav tako je bil pooblaščen "minister vojske in mornarice", da "s posebno uredbo predpiše olajšave glede obvezne službe v kadru za člane SKJ" (10. čl.). Za delovanje starih telovadnih organizacij pa je bil bistven 12. člen, člen o "likvidaciji dosedanjih telovadnih organizacij", ki je narekoval, da se "dosedanja društva za telesno in moralno vzgojo: Jugoslovenski Sokol, Hrvatski Sokol, Orel in Srbski Sokol, v kolikor bi se v treh tednih od dne, ko stopi ta zakon v veljavo, ne ujedini ali ne stopila v SKJ ... ukinejo". Oba vodilna slovenska dnevnikarja sta omenila tudi državno kontrolo nove organizacije, seveda znova vsak na svoj način. Medtem ko je Slovenec kratko in jedrnat komentiral, da se "iz zakona ... jasno vidi, kje in koliko pride do izraza državna kontrola",⁴⁹ je Jutro pojasnilo, da "državna kontrola prihaja do izraza v tem, da imenujeta in razrešujeta savezno upravo minister prosvete in minister vojne in mornarice v sporazumu z ministrskim predsednikom"⁵⁰ (po ustanovitvi Ministrstva za telesno vzgojo naroda konec leta 1931 je SKJ padel v delokrog slednjega), nižje instance pa imenuje zvezno oz. župno vodstvo (6. člen). Oba ministra sta bila še določena, da bosta v soglasju z ministrskim predsednikom pripravila statut SKJ (11. člen).⁵¹

Po sprejemu Zakona so bili predstavniki telovadnih organizacij povabljeni na sestanek k prosvetnemu ministru na pogovor o bodočnosti nove telovadne organizacije in o pogojih sodelovanja v njej. Slovenec je sestanek kratko komentiral, da se zastopnika Hrvatskega Sokola in Jugoslovanskega Orla nista izrekla ne pozitivno ne negativno, ker se mora o tem odločiti vodstvo po vrnitvi zastopnikov domov in po posvetovanju.⁵² Izčrpnje je poročalo Jutro in objavilo povzetke intervjujev, ki so jih posamezni predstavniki dali beograjskim časopisom. Predstavniki Orla, Stanislav Žitko, je pojasnil, da njihova ideologija resda temelji na krščanskih načelih, a to še ne pomeni, da so verska organizacija, "na katero bi imela vpliv stranka ali Cerkev". Medtem ko so Orli namero o organiziranju nove organizacije podprli, pa jih je motilo predvsem ime, "ki nikdar ni bilo njihovo". Morebitni vstop je Žitko pragmatično pogojeval z enakovrednim spoštovanjem sokolske in orlovske ideologije, dokončni sklep pa bo prinesla celotna

⁴⁸ Žuti}, n.d., str. 59-60.

⁴⁹ S, 6. 12. 1929.

⁵⁰ J, 6. 12. 1929.

⁵¹ J, 6. 12. 1929; S, 6. 12. 1929; Zbornik Saveza SKJ (dalje Zbornik SSKJ), 1939, str. 9-12; Zbornik je vseboval zakone, uredbe, pravilnike, poslovnike in navodila o ustroju in poslovanju SKJ.

⁵² S, 8. 12. 1929, Zastopniki telovadnih organizacij v Beogradu.

organizacija. Gjuro Kuničić, član Hrvaškega Sokola, je povedal, da jih je vest o novi organizaciji doletela nepričakovano in niso uspeli spoznati razpoloženja članstva. Sicer pa si želijo čim več informacij, da bo članstvo dobro seznanjeno, kajti za vodstvo hrvaškega Sokola bo "zakon ono, kar bodo odločile sokolske organizacije kot demokratske ustanove".

Kuničić se je še izgovoril, da zaenkrat lahko govori le v osebnem imenu, in pojasnil, da je "Hrvatski Sokol nacionalna organizacija", ki je "svoječasno sprejela v Osijeku resolucijo, v kateri se govori o ustvaritvi jugoslovanskega saveza, v katerem naj bi stopili na podlagi ravnopravnosti, enakosti in svobode Hrvatski Sokolski Savez, Srbski Sokol in Slovenska orlovska zveza". Ob tem je drugi predstavnik Milan Praunsperger dodal, da je treba za vstop v novo organizacijo "najti primeren modus".⁵³ Povsem nasprotno je govoril starosta JSS Gangl, ki je poudaril, da je država sprejela njihov predlog "od meseca marca ter pokazala vso svojo skrb za moralno in fizično vzgojo našega naroda in pri tem velikem cilju povzdige zdravja našega naroda, v najširšem smislu te besede, bo Jugoslovanski Sokol sodeloval s svojimi najboljšimi močmi". Gangl je še dodal, da bodo o dokončnem vstopu demokratično odločali na skupščini sredi decembra.⁵⁴

Odmevi med "brati Sokoli"

Odmevi na Zakon so bili različni. Slovenskemu sokolskemu članstvu ni bilo vseeno, kaj se bo zgodilo, in ponekod so začeli "skrivati orodje, prapore, arhive in drugo".⁵⁵ A merodajnejši so bili odmevi med slovanskimi sokolskimi brati in maloantantnimi zavezniki na Češkoslovaškem, kjer je bila v delu časopisja izražena kritika. Jutro jo je zavračalo kot nezadostno informiranost o ciljih in vsebini nove organizacije. Češkoslovaška sokolska zveza je zato zaprosila jugoslovanskega veleposlanika v Pragi za izčrpnije informacije, po katerih bi se lahko prepričala, "da v novi jugoslovanski sokolski organizaciji ni ničesar fašističnega, niti kaj takega, česar bi Sokolstvo po svojih demokratskih in svobodoumih načelih moglo sprejeti". Na osnovi raznih izjav in točnejših pojasnil si bo, kot je menilo Jutro, lahko ustvarila pravo sliko o novi organizaciji in jo "pozdravila ... prav tako navdušeno, kakor jo danes pozdravlja vse jugoslovansko Sokolstvo".⁵⁶ To se je tudi dejansko zgodilo in Jutro je 11. decembra že poročalo o pozdravih češkoslovaškega sokolstva "jugoslovanskim bratom" z zagotovilom sodelovanja med obema sokolskima organizacijama.⁵⁷ Jugoslovanski veleposlanik v Pragi dr. Angjelinović je posredoval pismo tudi tajniku Slovanske sokolske zveze in podstarosti Češkoslovaške sokolske zveze Vincencu Stepaneku, v katerem ga je seznanil "o novi narodni organizaciji v Jugoslaviji" in izrazil "prepričanje, da bosta znali i češkoslovaška i slovanska sokolska zveza oceniti intencije nove sokolske

⁵³ J, 8. 12. 1929, Vodstva telovadnih organizacij v Beogradu.

⁵⁴ Ponedeljek, 9. 12. 1929, Voditelji dosedanjih telovadnih zvez o novem Sokolu.

⁵⁵ Drago Stepišnik: Telovadba na Slovenskem, Ljubljana 1974, str. 171; podobno tudi France Pernišek: Zgodovina slovenskega Orla, Buenos Aires 1989, str. 239: "Zakon je izšel nenadoma in je tudi med politično neinformiranim in nepripravljenim članstvom Sokola v Sloveniji povzročil prve dni preplah." (povzema Stepišnikovo navedeno delo).

⁵⁶ J, 8. 12. 1929, Češka javnost in naš novi Sokol.

⁵⁷ J, 11. 12. 1929, Češkoslovaško Sokolstvo ob boku Sokolu Kraljevine Jugoslavije.

organizacije v Jugoslaviji". Kot je še poudaril, je treba, "da se podrobnosti telovadnih organizacij v vsakem slovanskem narodu in vsaki slovanski državi prilagodijo tamošnjim krajevnim razmeram".⁵⁸ Naklonjenost se je stopnjevala in Jutro je 13. decembra poudarilo, da "celokupna češka javnost zasleduje z velikim zanimanjem dogodke po ustanovitvi SKJ". Omenilo je članek "dr. Kramerja v Narodnih listih", ki je poudarjal pomen novega Sokola, odobravajoče pisanje "senatorja Klofača v Češkem Slovu" ter podobno "Lidovih Noviny" in ugodno ocenjevanje razvoja dogodkov v socialno-demokratskem tisku. Zanimanje za dogodke je bilo tudi med parlamentarci, saj je navajal praški dopisnik Jutra, da so ga ob otvoritvi parlamenta 12. decembra 1929 "številni poslanci prosili za informacije". "V splošnem se lahko reče", je zaključilo Jutro, "da smatrajo češkoslovaški politični krogi, ki se zanimajo za razvoj Jugoslavije, inicijativo kralja in izvedbo ideje velike enotne organizacije za važno sredstvo konsolidacije Jugoslavije ter ga vseskozi pozdravljajo s simpatijami".⁵⁹

Vstop Jugoslovanske sokolske zveze v Sokol Kraljevine Jugoslavije

Izredna skupščina JSS je potekala 15. in 16. decembra 1929 v Beogradu. Razpravljali so o vstopu v novo organizacijo in o pripravah na II. jugoslovanski vsesokolski zlet. Izredne skupščine so se udeležile vse župe razen cetinjske (86 delegatov žup in 12 članov starešinstva), ki pa je poslala brzojavko, v kateri je izrekla svojo "solidarnost" z vsemi sklepi skupščine. Uvodoma je Gangl orisal namen skupščine, češ da se nahajajo na razpotju in se morajo odločiti. Na delovnem sestanku, ki je potekal pred skupščino, so se vsi izjavili za nadaljevanje sokolskega dela, za izboljšanje oziroma napredovanje sokolske ideje in za blaginjo naroda, kar vse je vzajemno povezano. Sokoli so zato pripravljani tudi na žrtve, vendar pa ne morejo "žrtvovati velike in lepe misli sokolske". To pomeni, da se odrekajo organizaciji JSS, nikakor pa ne vsebini, in ker je bila ta glede na Zakon sokolska, je bila to tudi stična točka stare privatne in nove državne organizacije. Po končanem govoru je Gangl najavil glasovanje, pred tem pa prebral brzojavko češkoslovaškega sokolstva, ki jih je pozdravljalo in jim želelo srečno odločitev za uspeh sokolske misli in za napredek jugoslovanskega naroda. JSS se jim je zahvalila za želje, poudarjajoč, da bodo tudi v bodoče, reorganizirani v novem Sokolstvu Kraljevine Jugoslavije, ostali zvesti starim tradicijam in nadaljevali delo po istih sokolskih načelih.⁶⁰

Na skupščini sta bili prebrani resoluciji delegatov jugoslovanskega sokolstva in zagrebške župe. Najprej je bila prebrana resolucija delegatov jugoslovanskega sokolstva, zbranega na izredni skupščini v Beogradu na osnovi zakona o organiziranju SKJ, "ki je bil sprejet brez iniciative jugoslovanskega Sokolstva".⁶¹ V resoluciji je v prvih treh točkah govora o preteklem delu in vlogi, nakar je bilo poudarjeno, da državni interesi, izraženi v Zakonu o SKJ zahtevajo, da se JSS odreče svoji samostojnosti (4. točka). JSS je prepričana, da bo nova organizacija SKJ vodena v duhu JSS in pričakuje, da bodo dosedanji nosilci sokolskih načel

⁵⁸ J, 13. 12. 1929, Češke simpatije za našega novega Sokola.

⁵⁹ J, 13. 12. 1929.

⁶⁰ SG, 15. 12. 1929, Zakon o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

⁶¹ Prav tam.

imeli v novi organizaciji največji delež, saj le v tem vidijo jamstvo uspešnega bodočega dela za dobro kralja, domovine in zmago sokolske slovanske ideje (5. točka). S to željo JSS sklepa svoje delovanje in proglašaja, da vstopa celotna organizacija v SKJ in pozdravlja svojega brata starešino Nj.vis. prestolonaslednika Petra (6. točka). JSS je izrekla zahvalo vsem dotedanjim delavcem ter vsem bratom in sestram za nesebično delo in ljubezen do sokolstva in jih pozvala k nadaljnjemu delu

(7. točka). Do dokončnega formiranja SKJ pa naj vse župe in društva JSS nemoteno nadaljujejo delo, pripravljajoč se na vsesokolski zlet naslednjega leta v Beogradu (8. točka). Prav tako je JSS ob zaključku resolucije izrazila upanje, da bo SKJ postal član slovanske sokolske organizacije (9. točka).⁶² Resolucija zagrebške župe je za vstop v SKJ postavljala v ospredje odločitev posameznika in društva, torej individualno odločitev in ne kolektivne po sklepu organizacije. Resolucija zagrebške župe je poudarjala, da je povsem "irelevantno", kakšno je stališče nekoga do viteške organizacije SKJ in da "ta moment ne more biti pomemben za ... izredno glavno skupščino". Merodajen za sklic je bil Zakon o SKJ, ki normira za JSS tri "dejstva", izražena v členih 2., 12. in 13., in sicer: prvič, član SKJ lahko postane vsak polnoleten in neoporečen državljan Kraljevine Jugoslavije (čl. 2); drugič, dosedanja društva se ukinejo, če se do 26. decembra ne združijo ali vstopijo v SKJ (čl. 12.); in tretjič, šolski in obrambni minister bosta v soglasju z ministrskim predsednikom predpisala odredbo o likvidaciji društev (čl. 13.). Po novem zakonu bi moral JSS prenehati z delom v vsakem primeru, ker Zveza (vrh JSS) brez društev ne more obstajati. Zatorej je naloga Zveze samo ta, da društvom omogoči pravilno postopanje v smislu Zakona, saj društveni pravilniki v členu o razpustitvi odredajo, da se društva lahko razpustijo z dovoljenjem Zveze, kar je veljalo tudi za društveno lastnino. Ker je vprašanje obstoja Zveze reševal že Zakon "indirektnim putem", "ker o njej Zakon niti ne govori", mora Zveza sprejeti odločitev, da prepušča društvom končni pravno-formalni odgovor ali odločitev oz. "rispozicijo v pogledu njihovih lastninsko-pravnih odnosov". Pristopa k SKJ ne rešujejo posamezne telovadne zveze, pač pa "po citiranem zakonu (čl. 12.) odločajo samo društva", ki so omejena z 2. členom Zakona o SKJ, kjer je pogoj za včlanitev državljanstvo, polnoletnost in neoporečnost kandidata. Po tem členu bi morala društva izključiti člane, ki ne izpolnjujejo predpisanih pogojev, v čemer vidijo predlagatelji druge resolucije željo zakonodajalca, da v SKJ vstopajo posamezniki, ki bodo tvorci nove organizacije. Da bi torej prišla do izraza volja sokolske skupnosti in da izvršijo odredbe Zakona, so delegati zagrebške župe predlagali, da se v smislu zakonu o organiziranju SKJ z dne 5. 12. 1929 pristopa k likvidaciji JSS, vseh žup in društev, ter da mora najkasneje do 25. decembra vsako sokolsko društvo organizirati izredno glavno skupščino, na kateri se da vsakemu članu možnost odločiti se za vstop v SKJ in da se sprejme odločitev o društveni lastnini.⁶³ Gangl je nato predal na glasovanje obe resoluciji in delegati so množično (87 glasov za resolucijo JSS in 11 za resolucijo zagrebške župe) podprli resolucijo JSS, nakar je bila sprejeta še brzojavka prestolonasledniku Petru. V njej

⁶² SG, 15. 12. 1929, Zakon o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije; J, 17. 12. 1929, Vse jugoslovensko Sokolstvo vstopa v Sokola kraljevine Jugoslavije.

⁶³ SG, 15. 12. 1929, Zakon o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

je JSS sporočalo, da je na svoji izredni skupščini sprejelo sklep o vstopu v SKJ in da pozdravljajo prestolonaslednika kot svojega brata starosto, z globoko vero v požrtvovalno delo vseh Sokolov za bodočnost naroda.⁶⁴ V zaključnem delu skupščine sta bila izvoljena še dva "odbora". V prvem so bili Djuro Paunković, Ivan Ribar, Olip, Branko Čipčić. Ta "odbor štirih oseb" je imel sodelovati s pristojnimi oblastmi, ko se bo uveljavljal zakon o prenosu celokupnih aktiv in pasiv JSS, žup in društev na SKJ. Drugi odbor - "odbor treh članov savez-

nega starešinstva" - so sestavljali Gangl, Paunković in Živković in so morali naslednji dan izročiti oblastem (predsedniku vlade in kraljevi pisarni oz. "maršalatu dvora") sprejeto resolucijo.⁶⁵

Vstop JSS v SKJ je na svoji seji 21. decembra obravnavala tudi Češkoslovaška sokolska zveza (ČOS). O položaju je poročal podstarosta Vincenc Stepanek ter prebral resolucijo, ki je bila sprejeta na izredni glavni skupščini JSS, ko so se sokolski delegati odločali o vstopu v SKJ. ČOS je imenoval komisijo s pooblastilom, da pripravi izjavo, "ki bo obrazložila stališče češkoslovaškega Sokolstva do Sokola Kraljevine Jugoslavije".⁶⁶ Vstop JSS v novo sokolsko organizacijo je bil prav tako povod pisanju podpredsednika češkoslovaškega senata Vaclava Klofača v uvodniku Češkega Slova "o potrebi in pomenu ... nove vsedržavne sokolske organizacije". Klofač se je izkazal kot poznavalec razmer v jugoslovanski državi in podpornik nove organizacije. Politizacijo telesne vzgoje in zakon o SKJ je opravičeval tako z vidika pomanjkanja vzgoje, temelječe na narodni solidarnosti ali enakosti, kot tudi z vidika aktualne evropske politične situacije, saj je imela Jugoslavija pomembno geostrateško vlogo na jugovzhodu Evrope. Temu primerno mora "jugoslovanski narod ... organizirati svoje mlade sile, da bi se mogel uveljaviti kot faktor miru in napredka v Evropi in pred vsem na Balkanu in da bi na drugi strani bil v stanju odbijati vse napade na svojo neodvisnost in integriteto". V novem zakonu, je poudaril, "vidi jamstvo za delo v tej dvojni smeri" za jačanje narodne in državne ideje z vzgojnim in državotvornim delom. Klofaču je bilo samoumevno, da "morejo novo ero državne telesne vzgoje, podpirani od avtoritete cele države, prevesti najlažje oni možje, ki so doslej požrtvovalno vodili Sokolstvo". Sokolstvo "zato dejansko izpuščeno biti ne more, razpuščeno more biti le ono, kar je protisokolsko in protijugoslovensko, vse, kar ne razume, da demokracija ni samo v formi, temveč pred vsem v duhu in ciljih".⁶⁷

Likvidacija telovadnih organizacij

Zakon o ustanovitvi organizacije SKJ je določal, da se dotedanja telovadna društva, če v določenem roku ne bi vstopila v novo organizacijo, ukinejo. Pri tem je bil Zakon povsem jasen in je telovadna društva navedel: Jugoslovanski Sokol, Hrvatski Sokol, Orel in Srbski Sokol. Do srede decembra 1929 so se zato morale telovadne organizacije odločiti o svoji nadaljnji usodi. Kako se je odločil Jugoslo-

⁶⁴ SG, 15. 12. 1929, Zakon o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije; J, 17. 12. 1929, Vse jugoslovensko Sokolstvo vstopa v Sokola kraljevine Jugoslavije.

⁶⁵ SG, 15. 12. 1929.

⁶⁶ J, 22. 12. 1929, Češki državnik o Sokolu kraljevine Jugoslavije.

⁶⁷ J, 22. 12. 1929, Češki državnik o Sokolu kraljevine Jugoslavije.

vanski Sokol smo že pisali. Tudi Srbski Sokol ("Srbska sokolska organizacija Dušan Silni"), sicer "maloštevilna" telovadna organizacija, se je v drugi polovici decembra odločil za vstop v novo sokolsko organizacijo. Sklep o vstopu je bil sprejet na seji vodstva v prepričanju, "da bodo pravično zastopani v članstvu in upravah".⁶⁸ Vodstvo Hrvaškega Sokola je zavzelo stališče, da bodo na skupščini sredi decembra odločali o razpustu zveze, medtem ko bodo odločitev o vstopu v novo sokolsko orga-

nizacijo prepustili posameznim društvom.⁶⁹ Nekatera društva so se za vstop odločila.⁷⁰

Težek udarec je Zakon o SKJ predstavljal katoliškemu telovadnemu gibanju oziroma Orlovstvu, ki je bilo najbolj razširjeno na Slovenskem,⁷¹ na Hrvaškem pa manj (tam je delovala tudi podobna organizacija Domagoj)⁷². Orlovska organizacija se je proti novi organizaciji izrazila v posebni spomenici, poslani kralju, rekoč, "da v taki obliki v novo telovadno organizacijo ne more stopiti". Motila sta jo tako ime kot sokolska ideologija temelječa na Tyrševem svobodomiselnem duhu. Prav tako so želeli, da bi se ohranila demokratičnost organizacije. Ker odgovora na spomenico niso prejeli, se je Orlovstvo na skupščini odločilo, da se novi telovadni organizaciji ne pridruži.⁷³ Sklep je bil težak za katoliški tabor in vplivni ljubljanski škof Jeglič je v teh trenutkih pozval oziroma prosil Orle, da pogumno dvignejo glave in sklenejo, da bodo ostali zvesti krščanskim načelom in vzornemu krščanskemu življenju v vseh okoliščinah, v katere zaidejo; med seboj naj ostanejo dobri prijatelji, oklenejo naj se svojih dušnih pastirjev ter naj se še izpopolnjujejo v krščanski izobrazbi, berejo "dobre časopise in v pravem duhu napisane knjige".⁷⁴ V zvezi s katoliškim zavračanjem nove organizacije je zanimivo pisanje Jutra. Slednji je v drugi polovici decembra 1929 objavil odmev "klerikalnega lista Pražský večerník", "organa češkoslovaške klerikalne stranke". V članku z naslovom "Odločni boj jugoslovenskega episkopata proti razpuščenju jugoslovenskega Orla" je Praški večernik poudaril, da "državni Sokol Jugoslavije znači napad na katolicizem". S člankom, ki ga je Jutrov dopisnik označil kot "oster članek o stališču jugoslovanskih škofov napram SKJ", naj bi praški list nadaljeval kampanjo proti jugoslovanskemu zakonu o telesni vzgoji. Vendar pa, je poudarilo Jutro, to ni bilo stališče češkoslovaške ljudske stranke, temveč naj bi bili "napadi inspirirani

⁶⁸ J, 21. 12. 1929, Tudi Srpski Soko vstopil v enotnega Sokola; J, 8. 1. 1930, Vojaške olajšave za sokolske telovadce.

⁶⁹ S, 10. 12. 1929, Seja starešinstva Hrvatskega Sokola; J, 10. 12. 1929, Priprave za likvidacijo Hrvatskega Sokola. HSS je združevala 212 društev (JSS: 443), 27 domov (JSS: 74), vrednost lastnine pa je bila ocenjena na 150 milijonov dinarjev.

⁷⁰ J, 20. 12. 1929, Pristop hrvatskega sokolskega društva: pristop društva HSS iz Bribira, "enega najstarejših hrvatskih sokolskih društev ob severnem Jadranu"; J, 4. 1. 1930, Hrvatski Sokoli vstopajo v SKJ: poroča o vstopu društva HSS Križevci in župe Bjelovar (istoimenska župa je bila tudi v sklopu JSS); J, 14. 2. 1929, Splitska sokolska župa: poroča o prijavi članov bivšega društva HSS Kaštel-Sučurac; J, 8. 1. 1930, še navaja, da so "mnoga društva Hrvatskega Sokola ... prijavila vstop v SKJ".

⁷¹ Po podatkih Zbornika "Slovenci v desetletju 1918-1928", Ljubljana 1928, str. 750-751, je bilo leta 1928 v Slovenski orlovski zvezi včlanjenih 319 organizacij ("208 orlovskih društev" in "111 orliških krožkov") z 11.755 člani ("7022 članov" in "4733 članic"), brez podmladka; JSS je leta 1928 na Slovenskem štel brez podmladka 13.402 člana.

⁷² Pernišek, n.d., str. 241.

⁷³ Pernišek, n.d., str. 240-241; J, 8. 1. 1930, "Orlovska zveza je vstop za sebe in za svoje organizacije odklonila".

⁷⁴ S, 10. 12. 1929, Dragi Orli!

od zunaj". Praški večernik je predstavil ustanovitev SKJ kot "pričetek kulturnega boja" in izražal misel, da gre "za borbo proti katolicizmu" ter zaključil, da "ne gre torej za enostavno stvar nanašajočo se čisto na vprašanje jugoslovenskega narodnega ujedinjenja, gre marveč v teh dneh, kakor je poudaril jugoslovenski episkopat, za biti ali ne biti Orla in v bodoče morda za demontažo društvenega življenja in za boj proti katoliški cerkvi". Praški večernik je jasnovidno predvidel izhod iz nastalih razmer: "Organizacije katoliške mladine bodo zato postale cerkvene organizacije kakor v Italiji. Zato je trud uničiti Orlovstvo zaman". Jutro je pisanje kratko demantiralo, tako misel na kulturni boj kot misel o morebitnem ogrožanju interesov jugoslovanskih Cerkev s strani SKJ in označilo praško klerikalno pisanje kot "nepotrebno razburjanje javnosti".⁷⁵

Medtem so tekla pripravljalna dela za organiziranje SKJ. Petega januarja 1930 je vlada sprejela "uredbo" o likvidaciji dotedanjih telovadnih organizacij, 6. januarja ji je sledila "uredba" o olajšavah članov SKJ pri služenju vojaškega roka, pripravljal se je statut. Z likvidacijsko "uredbo" sta šolski in obrambni minister sporazumno s predsednikom vlade urejala vprašanje premoženja dotedanjih telovadnih organizacij "na najširokogrudnješi način" in na ta način zavrnila različne "zlonamerne govornice, da bo vlada premoženje razpuščenih društev konfiscirala in ga proti njihovi volji izročila SKJ".⁷⁶ Kralj in vlada sta se odločila za mehko inačico društveno-lastninskega reorganiziranja telovadne sfere in društvom, ki niso sklenila vstopiti v SKJ, naložila, da postopajo z društveno lastnino glede na svoj pravilnik in člen o razpustu društva. "Uredba" je le določala, da bodo morala društva dokumente o predaji društvene lastnine izročiti pristojnim oblastem, ki jih bodo razrešile likvidacijskih dolžnosti in jim izdale potrebna potrdila. Društva pa, ki so vstopila v SKJ, so bila dolžna do 15. januarja 1930 izvršiti zaključno dokumentacijo s popisom nepremične in premične lastnine in jo predati novi upravi društva SKJ. Tudi v tem primeru je "uredba" dovoljevala, da se je lahko društvo glede premoženja odločilo drugače.⁷⁷ V drugi "uredbi" o olajšavah glede obveznosti služenja vojaškega roka za člane SKJ je minister vojske in mornarice predpisal vojaške ugodnosti za vse člane, ki bi ob nastopu služenja vojaškega roka izkazali petletno neprekinjeno članstvo in uspešno končali program potrebnih priprav. V petletni rok so šteta tudi leta, ki jih je nabornik preživel v nižjih starostnih telovadnih kategorijah. Vojaške ugodnosti so sestavljale skrajšanje vojaškega služenja, napredovanje (tako v rednem služenju kot v rezervi), pridobitev dopusta zaradi udeležbe na sokolskih prireditvah in pridobivanje daljšega dopusta. "Uredba" je na drugi strani obvezovala SKJ, da je moral voditi popise sokolskih telovadcev vojnih obveznikov, ki so si pridobili pravice za vojaške olajšave, saj so vojaške oblasti na podlagi sokolskih spiskov odmerile skrajšanje vojaškega roka. Prav tako se je moral vsak član SKJ, ki je imel pravico do olajšav, izkazati s sokolsko legitimacijo in fotografijo že nabornim komisijam. "Uredba" je upoštevala okoliščine telovadne reorganizacije in dodeljevala olajšave tudi nabornikom, članom SKJ, ki bi se rekrutirali v letu 1930. Pogoj je bil triletno članstvo v razpuščenih telovadnih organizacijah, ki so ga morali izkazati na

⁷⁵ J, 24. 12. 1929, Češki glasovi o našem Sokolu.

⁷⁶ J, 8. 1. 1930, Vojaške olajšave za sokolske telovadce.

⁷⁷ J, 8. 1. 1930; Zbornik SSKJ, str. 13.

podlagi društvenih arhivov.⁷⁸ Jutro je omenjeno "uredbo" komentiralo pozitivno, češ da je država z njo "na eni strani pokazala kako visoko ceni telesno in moralno vzgojni pomen Sokolstva", na drugi strani pa je z uvedbo skrajšanih rokov zniževala "vojaško breme" ter "pokazala, kako je vedno pripravljena dejansko izvrševati politiko miroljubnosti in razoroževanja".⁷⁹

Po pripravah za oblikovanje SKJ je v januarju 1930 sledilo imenovanje uprave SKJ in namestnikov prvega staroste ter prva seja širšega vodstva ali "starešinstva" v Beogradu, sedežu SKJ.⁸⁰ Namestniki so bili imenovani zelo pragmatično: dva iz vrst bivšega JSS, Slovenec E. Gangl in Srb Djuro Paunković ter dva iz vrst bivšega Hrvaškega Sokola, Lacko Križ in Pavao Mergenthaler. Prva ali konstitutivna seja je bila zaradi pomembnosti in obilice dela večdnevna, potekala je med 25. in 27. januarjem i.l. Na dnevnem redu je bilo konstituiranje in organiziranje SKJ in kot prva točka sprejem statuta, ki je moral biti nato predložen vladi v potrditev. Dnevni red pa je vseboval tudi popotnico JSS in med drugim vprašanja II. vsesokolskega zleta v Beogradu 1930, vprašanje članstva SKJ v mednarodnih organizacijah - v slovanski sokolski organizaciji in mednarodni telovadni organizaciji ter vprašanje udeležbe vrhunskih telovadcev na "mednarodni telovadni tekmi" (danes svetovno prvenstvo) poleti 1930 v Luksemburgu.

Tomaž Pavlin

THE FOUNDING OF THE "SOKOL (FALCON) OF THE YUGOSLAV MONARCHY"

S u m m a r y

The founding of the Sokol organisation "Sokol of the Yugoslav Monarchy (SYM)" was a clear example of the nationalisation of physical culture, unique in the history of Slovene and Yugoslav physical culture between the two world wars. Nationalisation of physical culture was a result of the measures taken by King Alexander Karadjordjević after the enforcement of his dictatorship on 6 January. It was supposed to help preserve and strengthen national unity and the integrity of the State.

The organisation of physical education or, in narrower terms, gymnastics was until then polverised throughout the country and was in the hands of the leading political parties. Of all these, only the liberally oriented Sokol movement, which was organised in the Yugoslav Sokol Alliance (YSA), supported the idea of national unity. Because of this, King Alexander treated it differently than any other gymnastic organisation. His attitude towards it was also evident in the legislative draft of the new Sokol organisation. Like the YSA, this organisation was based on the Tyrs-type Sokol movement.

The founding of the Sokol of the Yugoslav Monarchy took place during 1929 and the law on it was issued on 5 December of that year. The government ratified the law in absence of the transportation minister Anton Korošec who was on a business trip to Germany at the time. The law on the SYM completely changed the way of organising gymnastics. Under the law, all the gymnastic organisations which refused to join the SYM were automatically abolished. In Slovenia, this dealt a serious blow especially to the Catholic camp which, after deliberating whether its Orel (Eagle) organisation should join the SYM, decided to boycott the new compulsory organisation. The YSA, on the other hand, joined it collectively. This move was also welcomed by the Czechoslovak Sokol movement.

⁷⁸ J, 8. 1. 1930; S, 8. 1. 1930, Vojaške olajšave za člane SKJ; Zbornik SSKJ, str. 35-37.

⁷⁹ J, 8. 1. 1930.

⁸⁰ J, 12. 1. 1930, Sokolska uprava imenovana.